

**ABDULLA AVLONIYNING “TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ”
ASARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI**

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Pedagogika va psixologiya kafedrası

PhD, dotsent o‘qituvchi Shirinov Muzaffar Kumarovich

Magistr Norimboyeva Sarvinoz Abror Qizi

Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari o‘zbek pedagogik fikri tarixida muhim o‘rin tutadigan, yosh avlodni ma’naviy va axloqiy jihatdan tarbiyalashga qaratilgan asarlardan biridir. Ushbu asar XX asr boshlarida yaratilgan bo‘lsa-da, undagi g‘oyalar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Avloniy millat taraqqiyoti, jamiyat ravnaqi va inson kamolotining asosiy omili sifatida tarbiyani ko‘rsatadi. U tarbiyani faqatgina maktab yoki o‘qituvchining vazifasi emas, balki oilaning, jamiyatning va butun millatning muhim mas’uliyati sifatida talqin qiladi. Shu jihatdan “Turkiy guliston yoxud axloq” asari o‘z davrining eng ilg‘or pedagogik qarashlarini o‘zida mujassam etgan manba hisoblanadi. Asarda inson tarbiyasi, axloqiy fazilatlar, yaxshi xulq va yomon odatlar haqida keng fikr yuritiladi. Avloniy tarbiyani inson hayotining eng muhim masalalaridan biri sifatida baholab, “Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir” degan mashhur fikrni ilgari suradi. Bu fikr tarbiyaning inson hayotidagi beqiyos ahamiyatini ko‘rsatadi. Muallifning fikricha, yaxshi tarbiya olgan inson jamiyat uchun foydali shaxs bo‘lib yetishadi, aksincha, tarbiyasiz inson jamiyat uchun zararli bo‘lishi mumkin.

“Turkiy guliston yoxud axloq” asarida axloqiy tarbiyaning turli jihatlari batafsil yoritilgan. Avloniy insonning yaxshi fazilatlarini rivojlantirishga katta e’tibor qaratadi. U rostgo‘ylik, halollik, mehnatsevarlik, sabr-toqat, vatanparvarlik, odob, kamtarlik kabi fazilatlarni komil insonning asosiy sifatleri sifatida ko‘rsatadi. Muallifning ta’kidlashicha, bu fazilatlar yosh avlod qalbiga bolalikdan singdirilishi lozim. Chunki bolalik davrida shakllangan tarbiya insonning butun hayoti davomida muhim rol o‘ynaydi. Avloniy asarda ilm va ma’rifatning ahamiyatini ham alohida ta’kidlaydi. Uning fikricha, ilm insonni jaholatdan qutqaradi, aqlini o‘stiradi va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiladi. U yoshlarni ilm olishga, kitob o‘qishga, bilimni qadrlashga da’vat etadi. Muallif ilmi insonni jamiyatning eng foydali a’zosi deb hisoblaydi. Shu sababli u maktab va ta’lim tizimining rivojlanishini millat taraqqiyotining asosiy sharti sifatida ko‘rsatadi.

Asarda vatanparvarlik g‘oyasi ham muhim o‘rin egallaydi. Avloniy yoshlarni o‘z vatanini sevishga, uning ravnaqi uchun xizmat qilishga chaqiradi. U millatning kelajagi yoshlarning bilimli, odobli va vatanparvar bo‘lib yetishishiga bog‘liq ekanligini

ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, haqiqiy vatanparvar inson o'z xalqining manfaatlarini himoya qiladi, uning madaniyati va tilini qadrlaydi hamda jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shadi. "Turkiy guliston yoxud axloq" asarining yana bir muhim jihati shundaki, unda oila tarbiyasining o'rni alohida ko'rsatib berilgan. Avloniy bolaga beriladigan birinchi tarbiya oilada boshlanishini ta'kidlaydi. Ota-ona farzandiga nafaqat moddiy, balki ma'naviy tarbiya ham berishi kerakligini uqtiradi. Agar oila tarbiyasi to'g'ri yo'lga qo'yilsa, jamiyatda sog'lom va barkamol avlod voyaga yetadi. Shu sababli muallif ota-onalarni farzand tarbiyasiga jiddiy e'tibor berishga chaqiradi.

Asarda yaxshi va yomon xulq-atvorlar haqida ham alohida fikrlar berilgan. Avloniy yomon odatlarning inson hayotiga salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Masalan, yolg'onchilik, dangasalik, hasad, manmanlik, jaholat kabi illatlar insonni ma'naviy jihatdan tanazzulga olib borishini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, u bu illatlardan qutulish yo'llarini ham ko'rsatadi. Muallifning fikricha, inson o'z ustida ishlashi, bilim olishga intilishi va yaxshi insonlar bilan muloqotda bo'lishi orqali yomon odatlardan xalos bo'lishi mumkin. Avloniy asarida tarbiyani faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy jihatdan ham tushuntiradi. U tarbiyada o'qituvchining roli juda katta ekanligini ta'kidlaydi. O'qituvchi yosh avlodga nafaqat bilim berishi, balki ularga namuna bo'lishi ham kerak. O'qituvchining shaxsiy fazilatlari, odobi va bilim darajasi o'quvchilarga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli muallif o'qituvchilarni mas'uliyatli, bilimli va odobli bo'lishga chaqiradi.

"Turkiy guliston yoxud axloq" asarining tarbiyaviy ahamiyati shundaki, unda komil insonni tarbiyalashning asosiy tamoyillari bayon etilgan. Bu asar yoshlarni ma'naviy jihatdan barkamol, axloqan pok va ilmga intiluvchi qilib tarbiyalashga xizmat qiladi. Undagi g'oyalar bugungi ta'lim-tarbiya tizimi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, yoshlarni milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, ularni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida voyaga yetkazishda bu asar muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Bugungi kunda ham Avloniyning pedagogik qarashlari o'z dolzarbligini saqlab kelmoqda. Zamonaviy ta'lim tizimida yoshlarni har tomonlama rivojlangan, ma'naviy barkamol shaxs qilib tarbiyalash asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda Avloniy merosi, xususan "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida bayon etilgan fikrlar muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Asarda ilgari surilgan g'oyalar yoshlarni to'g'ri yo'lga boshlash, ularni jamiyat uchun foydali shaxs qilib tarbiyalashda katta yordam beradi.

Abdulla Avloniy o'z asarida inson axloqining shakllanishida muhit va jamiyatning ta'siri ham nihoyatda katta ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, inson tug'ma holda barcha yaxshi fazilatlar bilan dunyoga kelmaydi, balki bu sifatlar tarbiya jarayonida shakllanadi. Agar bola yaxshi muhitda, odobli insonlar orasida ulg'aysa, unda ham yaxshi xulq-atvor paydo bo'ladi. Aksincha, yomon muhit va noto'g'ri tarbiya insonning salbiy xususiyatlarga ega bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu

sababli Avloniy jamiyatning har bir a'zosi yosh avlod tarbiyasiga mas'uliyat bilan qarashi kerakligini alohida qayd etadi. Asarda insonning ma'naviy kamoloti haqida ham chuqur fikr yuritilgan. Muallifning ta'kidlashicha, insonning haqiqiy boyligi uning moddiy imkoniyatlarida emas, balki ma'naviy dunyosida namoyon bo'ladi. Odob, vijdon, insoflilik, adolat va mehr-oqibat kabi fazilatlar insonni ulug'laydigan asosiy qadriyatlar hisoblanadi. Avloniy bu fazilatlarni yoshlar qalbiga singdirish orqali jamiyatda sog'lom ma'naviy muhitni yaratish mumkinligini ko'rsatadi.

Avloniy yoshlarni mustaqil fikrlashga, aql bilan ish tutishga ham undaydi. Uning fikricha, har bir inson o'z harakatlari uchun mas'uliyatni his qilishi, o'z xatti-harakatlarini aql bilan baholashi lozim. Shunda inson xatolardan saqlanadi va to'g'ri yo'lni tanlay oladi. Muallif yoshlarni fikrlashga o'rgatish, ularda tanqidiy qarashlarni shakllantirish muhimligini ta'kidlaydi. Chunki ongli va fikrlaydigan inson jamiyat taraqqiyotiga ko'proq foyda keltiradi. "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida insonlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar masalasi ham muhim o'rin egallaydi. Avloniy odamlar bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo'lishi, do'stlik va hamjihatlikni qadrlashi kerakligini uqtiradi. Uning fikricha, jamiyatda tinchlik va totuvlik bo'lishi uchun odamlar o'rtasida mehr-oqibat va o'zaro hurmat bo'lishi zarur. Muallif hasad, adovat va nizolar jamiyat taraqqiyotiga to'sqinlik qilishini alohida ta'kidlaydi.

Asarda mehnat tarbiyasi ham alohida ahamiyatga ega. Avloniy mehnatni inson kamolotining muhim omillaridan biri sifatida ko'rsatadi. U yoshlarni mehnatsevar bo'lishga, dangasalikdan yiroq turishga chaqiradi. Muallifning fikricha, mehnat insonni chiniqtiradi, unda sabr-toqat va qat'iyatni shakllantiradi. Mehnatsevar inson jamiyatda hurmat qozonadi va o'z hayotini ham farovon qiladi. Shu sababli yosh avlodni mehnatga hurmat ruhida tarbiyalash muhim vazifa hisoblanadi. Avloniy shuningdek, vaqtni qadrlash masalasiga ham e'tibor qaratadi. U inson umrining har bir lahzasi qadrligi ekanligini, uni bekor o'tkazmaslik kerakligini ta'kidlaydi. Yoshlar vaqtni foydali ishlar, ilm o'rganish va o'z ustida ishlash bilan o'tkazishi kerak. Chunki vaqtni to'g'ri boshqara olgan inson hayotda ko'proq muvaffaqiyatga erishadi. Muallifning fikricha, vaqtni behuda sarflash insonning o'z kelajagiga beparvo qarashidir.

"Turkiy guliston yoxud axloq" asarida axloqiy tarbiya bilan bir qatorda estetik tarbiya haqida ham fikrlar uchraydi. Avloniy inson qalbida go'zallikni his qilish, tabiatni sevish, san'atni qadrlash kabi tuyg'ularni rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, estetik tarbiya insonning ma'naviy dunyosini boyitadi va uni yanada nozik didli, madaniyatli shaxs sifatida shakllantiradi. Avloniy asarida milliy qadriyatlar va an'analarning ahamiyati ham alohida yoritilgan. U xalqning asrlar davomida shakllangan urf-odatlar va ma'naviy merosini qadrlash zarurligini ta'kidlaydi. Muallif yoshlarni milliy madaniyatga hurmat ruhida tarbiyalash orqali millatning kelajagini mustahkamlash mumkinligini ko'rsatadi. Chunki o'z tarixini va qadriyatlarini bilgan inson milliy o'zligini anglaydi va o'z xalqiga sodiq bo'lib yetishadi. Shuningdek,

Avloniy inson tarbiyasida kitob va ilm manbalarining o‘rni katta ekanligini qayd etadi. Kitob inson uchun eng yaqin do‘st, bilim manbai va ma’naviy boylik hisoblanadi. Yoshlar kitob mutolaasi orqali dunyoqarashini kengaytiradi, bilimini oshiradi va fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shu sababli muallif yoshlarni ko‘proq o‘qishga, bilim izlashga va o‘z ustida ishlashga undaydi.

Avloniy ilgari surgan pedagogik g‘oyalar nafaqat o‘z davri uchun, balki bugungi zamon uchun ham juda muhimdir. Zamonaviy jamiyatda yoshlarni ma’naviy barkamol, bilimli va mas’uliyatli shaxs qilib tarbiyalash dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda Avloniy merosi muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Uning asarlarida bayon etilgan axloqiy qadriyatlar yosh avlodni to‘g‘ri yo‘lga boshlashda katta ahamiyatga ega.

Shu jihatdan “Turkiy guliston yoxud axloq” asari o‘zbek pedagogik tafakkurining muhim yodgorligi sifatida baholanadi. Asarda ilgari surilgan fikrlar yoshlarni halol, vijdonli, bilimli va vatanparvar insonlar qilib tarbiyalashga xizmat qiladi. Bu g‘oyalar bugungi kunda ham ta’lim-tarbiya jarayonida keng qo‘llanilishi zarur. Avloniy merosi yosh avlodning ma’naviy kamolotini ta’minlashda muhim manba bo‘lib qolaveradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Akademnashr, 2021. – 176 b.
2. Biesta G. World-Centred Education: A View for the Present. – London: Routledge, 2021. – 168 p.
3. Podlasiy I.P. Pedagogika: uchebnyk dlya vuzov. – Moskva: Yurayt, 2022. – 576 s.
4. Slastyonin V.A., Isaev I.F., Shiyanov E.N. Pedagogika: uchebnoe posobie dlya studentov vysshix uchebnyx zavedeniy. – Moskva: Akademiya, 2021. – 512 s.
5. To‘xtaxodjayeva M.X., Nishonova S., Hasanboyeva O. **Pedagogika.** – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2020. – 400 b.